

НАТОВП ЯК ВИЗНАЧАЛЬНА РИСА МАСОВИХ ЗАВОРУШЕНЬ

Однією з визначальних ознак масових заворушень є вчинення вказаного злочину великою кількістю людей – натовпом. Натовп, зазвичай, утворюється під впливом об'єктивних економічних, політичних та соціально-психологічних факторів масового настрою. Це не просто механічне єднання спільних сил багатьох осіб, а їх особливий психічний стан, який має ряд характерних властивостей. Зокрема, В.С.Комісаров та А.І.Коробєєв такими особливостями натовпу вважають: 1) об'єднання певною спільною ідеєю, що надає натовпу чітко визначеної спрямованості, можливості швидко реагувати на нові заклики та досить легко змінювати свої наступні цілі та інтереси; 2) стихійний характер зібрання людей, що, безумовно, не виключає наявності організаційних моментів, але вони, зазвичай, стосуються не всього натовпу, а лише його кістяка, що може бути нечисельним; 3) складності керівництва великою масою людей, що може призвести до втрати контролю її керівників над поведінкою активно діючого натовпу та, відповідно, до можливого стихійного розвитку наступних подій. Ці обставини зумовлюють криміналізацію масових заворушень і визначають їхню підвищену суспільну небезпеку [1,с.144].

Як бачимо, натовп – це відносно нетривале в часі скупчення великої кількості людей на території, що допускає їх прямий і безпосередній контакт. Учасники натовпу, як правило, подібним або ідентичним чином спонтанно реагують на аналогічні події. Людей у натовпі об'єднує зв'язок, що виник із схожих емоцій та імпульсів, які часто не можуть стримуватися ніякими етичними або організаційними нормами. За словами В.М.Бехтерева, «завдяки об'єднанню своїх членів, натовп являє собою щось ціле, одну збірну особу, у якій окремі особи, котрі її складають, немовби зливаються» [2,с.89].

Саме наявність маси людей, натовпу утворює специфічну кількісну ознаку масових заворушень [3,с.55]. Вітчизняний законодавець, не вживаючи в ст.294

КК України терміну «натовп», називає кримінально караними заворушення масовими, маючи на увазі, насамперед, багатосуб'єктний характер даних злочинних дій.

Характеризуючи сутність поняття «натовп», також зазначимо, що однією з найважливіших відмінних рис стихійно утвореного натовпу є випадковість складу його суб'єктів. Це, безумовно, не означає, що виникнення натовпу виходить за межі причинно-наслідкових зв'язків соціальних явищ. Адже, зазвичай, його так зване «первинне ядро» складається під впливом відповідних організаційних факторів і ставить перед собою конкретні першочергові та кінцеві цілі. На користь цього свідчить і судова практика. Зокрема, в справах про масові заворушення, як правило, фігурують «ініціативні групи», створені організаторами як «первинне ядро» для провокування та наступного розгортання масових протиправних дій [4;5]. В процесі формування агресивно налаштованого натовпу члени таких груп виступають для звичайних обивателів в ролі своєрідного притягуючого до нього елемента. Вони своїми відкритими радикальними виступами, гаслами, закликами, і діями викликають підвищений інтерес спостерігачів, створюють стан загальної безкарної ейфорії та як своєрідний коловорот і залучають до масових заворушень нових учасників.

Саме в «первинному ядрі» визріває і накопичується найбільша емоційна напруга, з нього надходять сигнали та вказівки до «окраїн» натовпу. Тут перебувають підбурювачі, котрі спонукаючими радикальними гаслами і практичними діями можуть змінити хід подій, перетворити експресивний стан рядових учасників натовпу на агресивний. Під впливом «первинного ядра» натовп лавиноподібно обростає новими членами. Як наслідок, натовп миттєво зростає, вбираючи в себе людей, які, здавалося б, нічого спільного один з одним до цього часу не мали.

Мінімальна кількість членів таких «ініціативних груп», що формують «первинне ядро» натовпу, становить, як правило, 10-15 осіб. Саме вони і є першоосновою формування діючого агресивно налаштованого натовпу, безпосередніми ініціаторами і головними виконавцями злочинних дій, передбачених диспозицією ст. 294 КК України. Враховуючи це, і посилаючись

на позитивний досвід англійського законодавства з питань боротьби з масовими заворушеннями, вважаємо, що саме **12 осіб** і повинні стати мінімальним визначальним кількісним критерієм учасників натовпу в новій редакції ст.294 КК України. На наш погляд, активні радикальні дії вказаної кількості членів первинної ланки масових заворушень цілком здатні викликати підвищений інтерес осіб, що перебувають в публічних громадських місцях, притягнути їх до себе, об'єднати, трансформувати їх експресивний стан в агресивний та спрямувати учасників натовпу на вчинення масових протиправних дій.

Предметне вивчення феномену людського натовпу засвідчує, що людина, потрапивши до нього, раптово відчуває в собі здатність вчиняти такі дії, які до цього були несумісними з її сталими життєвими принципами і переконаннями. Люди, котрі беруть активну участь у масових заворушеннях, ніби «заряджають» своїми почуттями і вчинками оточуючих, водночас «заряджаючись» від них, аж до відвертого емоційного вибуху, що слабо контролюється свідомістю людини. Цьому сприяють специфічні умови поведінки конкретної особистості в натовпі. Людина, яка опинилася в ньому, стає його анонімним елементом, у неї створюється помилкове відчуття повної незалежності від загально визнаних правил поведінки. На думку психологів, саме анонімність робить дії людини більш агресивними, штовхає її у рівній мірі як на героїзм, так і на злочин [6,с.10].

Однією з характерних особливостей масових заворушень є розмивання відповідальності їх учасників. Парадоксально, але, на перший погляд, цілком законслухняні громадяни в умовах агресивно діючого натовпу доволі часто перетворюються на жорстоких погромників і навіть вбивць. Адже у людському натовпі вони не діють самі по собі, а стають частиною єдиного цілого. Однак давати правову оцінку учасникам масових протиправних акцій слід кожному окремо, за конкретно вчинений саме ним злочин.

При визначенні відповідальності тих чи інших учасників натовпу за конкретно вчинені ними протиправні дії слід обов'язково враховувати свободу волі і вибору поведінки кожної окремо взятої особи. В цьому зв'язку зазначимо, що ще в XIX ст. С.Сігеле в роботі «Злочинний натовп. Досвід колективної

психології.» зазначав, що «декілька осіб, затриманих у натовпі, не більш як ті, що зазнали корабельної аварії від психологічної бурі, яка захопила обвинувачених без їх відому». Тому автор допускав можливість так званої «напіввідповідальності» тих, хто вчинив злочинні діяння в натовпі [7].

Тим часом і в сучасних умовах проблема зменшеної чи обмеженої відповідальності учасників масових заворушень була і залишається однією з провідних у визначенні суб'єктивної сторони складу даного злочину. Сутність її полягає у відповіді на питання: «Чи повинні учасники масових заворушень підлягати так званій «зменшеній відповідальності» чи мають звільнитися від неї взагалі?».

В цьому зв'язку, ми солідарні з позицією А.М.Багмета та В.В.Бичкова, котрі вважають, що більша частина людей у натовпі дійсно підвладна навіюванням та наслідуванню. Однак, не всі особи, які приєдналися до натовпу внаслідок надмірної цікавості, чи заінтриговані палкими промовамі ораторів, почнуть бити вітрини, перевертати автомашини та кидати каміння у співробітників міліції. Люди із здоровим глуздом, задовольнивши свою цікавість, чи виконуючи законні вимоги представників влади, залишать таке зборище. На їх думку, «чесна особа не буде підкорятись злочинним наказам і не потрапить у той коловорот емоцій, куди її тягне натовп»[8,с.24].

Поділяючи цю позицію, зазначимо, що у масових заворушеннях, зазвичай, беруть активну участь індивіди, котрі не випадково потрапили до натовпу, а психологічно готові до вчинення протиправних дій особи, котрі повністю усвідомлюють наслідки і підлягають кримінальній відповідальності за вчинення цього злочину. Безумовно, винною буде визнана людина, котра перебувала в агресивно налаштованому натовпі, коли за наявності в неї реальних альтернативних варіантів своїх можливих дій, вона у кінцевому підсумку цілком свідомо обрала для себе участь у вчиненні насильства, підпалів, знищення майна, насильницького виселення громадян, захоплення будівель та споруд, опору представникам влади із застосуванням зброї або інших предметів, які використовуються як зброя тощо. Отже, для визнання «напіввідповідальними» осіб, що вчинили злочини у складі натовпу, немає

жодних підстав. Адже таке визнання вкрай негативно позначиться на ефективності превентивного потенціалу ст. 294 КК України.

Список використаних джерел:

1. Полный курс уголовного права: в 5 т. / Под ред. Докт. Юрид. Наук, проф., заслуж. Деятели науки РФ А.И. Коробеева. – Спб: Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2008-2008 – (Учебники и учебные пособия) Т.IV: Преступления против общественной безопасности. – 2008. – 674 с.

2. Бехтерев В.М. Коллективная рефлексология. Петроград, 1921., изд-ое тов. Колос» - 432 с.

3. Поленов Г.Ф. Организация или активное участие в групповых действиях, нарушающих общественный порядок// Юридические науки. – Алма-Ата, 1971. Вып.1. – с.49-59

4. Кримінальна справа № 1-13/09 // Архів Печерського районного суду м. Києва за 2009 рік

5. Кримінальна справа № 4 – 518/08 Архів Печерського районного суду за 2008 рік

6. Солнцева А. Как пойти на митинг и не одчиниться толпе // Вести № 145 от 5 декабря 2013 года – с.10-11

7. Сигеле С. Преступная толпа (Опыт коллективной психологии) в кн.: Преступная толпа. — М.: Институт психологии РАН, Издательство «КСП+», 1998. // <http://www.magister.msk.ru/library/philos/sigele1.htm>

8. Багмет А., Бычков В. Ответственность индивидуума за преступления, совершенные в толпе // Законность.— 2006.— № 11.— С. 24.